

OSMANLI-SIRP, KARADAĞ SAVAŞLARINDA İNGİLTERE’NİN BALKAN POLİTİKASI

*Öğr. Gör. Dr. Mithat AYDIN**

ABSTRACT

Wars between the Ottoman and Serbia-Montenegro (1876) were an important stage of the Balkan Crisis (1875-1878) and determined the faith of the Ottoman State at the last quarter of the 19th century. These wars were also been one of the important reasons of Ottoman–Russian (1877-1878) war, and they not only were a stage of losing the Balkan peninsula for the Ottoman State, but also changed the power balance in the Europe. In this process, because of the anti-Turk public opinion that formed after the Bulgarian events, Great Britain, that aimed to destroy the Three Emperors’ League, was obliged to change its policy, which had based on an independent and undivided Ottoman State in order to protect its own interests in the Near East, Mediterranean and India.

1875 Temmuzunda Hersek’in Nevesin Kazasında patlak veren ayaklanma, Osmanlı İmparatorluğu’nun kaderi üzerinde çok büyük sonuçlar doğurdu. Bosna-Hersek Ayaklanması olarak da bilinen bu ayaklanmanın önemli sonuçlarından biri de Sırbistan ve Karadağ’ın tabi buldukları Osmanlı Devleti’ne karşı savaş ilan etmeleriydi.

Bosna-Hersek Ayaklanmasının başlamasından sonra Sırbistan ve Karadağ’da pan-slavistlerin tahrik ettiği kamuoyu, ayaklanmaya

* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı.

destek verilmesi ve Osmanlı Devleti'nin zayıflığından yararlanılması yönünde baskı yapmaya başladı. Bir taraftan Rus pan-slavistlerinin maddi ve manevi desteği, diğer taraftan Rusya'nın İstanbul'daki büyükelçisi Ignatiev¹ ve Balkanlar'daki Rus konsoloslarının² faaliyetleri Sırbistan ve Karadağ prenslikleri üzerindeki Slav baskısını gittikçe artırdı. Bu Slav baskısı, Karadağ prensi Nicholas'ın savaş yanlısı hislerini alevlendirmesine rağmen, Sırbistan prensi Milan'ı ikilemde bıraktı. Çünkü Milan Sırbistan'ın savaşa hazır olmadığına ve muhtemel bir savaşın felaket getireceğine inanmakta ve büyük devletlerin savaşa karşı olduğunu bilmekteydi. Bu durumda Milan ya büyük devletlerin eleştirilerine maruz kalarak Sırbistan'ı riske sokacak, yada ülkesindeki kamuoyunun isteğine direnerek tahtını tehlikeye atacaktı.³ Bu nedenle, Prens Milan önce savaş yanlısı hükümeti görevden alarak yeni bir hükümet kurmasına rağmen kamuoyunun baskısına yenik düşerek savaş taraftarı olanların büyük bir kısmını Mayıs başında yeniden iş başına getirdi.⁴ Savaşın artık kaçınılmaz olduğunu gören Prens Milan, Mayıs ayı içinde, Rusya'nın da baskısıyla sadece Karadağ'la bir antlaşma imzalamakla kalmadı,⁵ aynı zamanda Yunanistan ve Romanya ile anlaşarak onları da Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa sokmaya çalıştı.⁶ Bu suretle, "Balkanların Sardunyası olmayı ve Sırp idaresinde birleşik bir Balkan devleti yaratmayı arzulayan" Sırbistan⁷ 30 Haziranda Babıali'ye karşı savaş ilan etti. Sırbistan'ın savaş ilanının hemen ardından Karadağ da savaşa girdi. Çünkü güney Slav birliğinin temini konusunda iki prenslik

¹ İngiliz Büyükelçisi Sir Henry Elliot, Ignatiev'i Moskova ve Odesa Slav komiteleri ile yakın bağlantısı bulunan, Türk yetkililerinin hareket ve politikalarını asilere bildiren ve kendisini pan-slav hedeflere adayan biri olarak tanıtmaktadır. Sir Henry Elliot, *Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences*, London 1922, s.257-267.

² J.A.R. Marriot'a göre Balkan yarımadasındaki her Rus konsolosu pan-slavizmin aktif bir temsilcisi idi. *Anglo-Russian Relations 1689-1943*, London 1944, s.119.

³ Gordon Liewellyn Iseminger, *Britains Eastern Policy and the Ottoman Christians 1856-1877*, Norman, Oklahoma, 1965,292; L.S. Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, New York. Chicago. San Francisco. Toronto. London 1965, 65.

⁴ Mihailo D. Stojanović, *The Great Powers and The Balkans 1875-1878*, Cambridge, 1939. s.78, 84; Barbara Jelavich, *The History of the Balkans*, vol.I, USA,1985, s.355; G. L. Iseminger, *Age*, s.293.

⁵ Stanford-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmanlı. c.2. İstanbul 1984, s.208.

⁶ Mihailo D. Stojanović, *Age*, s.84.

⁷ Norman Rich, *Great Power Diplomacy 1814-1914*. USA, 1992, s.221.

rekabet halindeydi. Biri savaşa girdikten sonra diğzerinin sessiz kalması beklenemezdi. Bu yüzden Sırp lar Bosna'ya girerken, Karadağ askerleri de Hersek'i istila etti.⁸ Böylece Bosna-Hersek Ayaklanması'yla açılan ve aşağı yukarı bir yıldan beri devam eden Büyük Devletlerin "Doğu Sorunu" yeni bir safhaya girmiş oldu.

"Doğu Sorunu" nun kazanmış olduğu boyut Büyük Devletleri yeniden harekete geçirdi. Osmanlı tarihçisi Karal'ın belirttiği gibi Balkanlar, Avrupa devletleri politikasının ağırlık merkezini oluşturmaktaydı.⁹ Şimdi Avrupa devletleri kendi çıkarları doğrultusunda bir kez daha "Doğu Sorunu"nu ele alarak, Balkanlar'daki yayılma ve nüfuz alanlarını genişletme gayreti içine girdiler.

Avrupa Büyük Devletlerinden Rusya Kırım Savaşı'yla Balkanlar'da kaybettiği nüfuzunu panslavist propaganda ile tesis etmeye çalışarak Balkanlardaki Slavları Türk hakimiyetinden çıkarmayı amaçladı. Bu sayede Rusya Çar Petro zamanından beri mevcut olan Balkanlar üzerindeki etkisini İstanbul ve Akdeniz'e uzatmayı ümit etmekteydi. Ancak Rus hükümeti, Rusya'daki panslav sempatinin oluşturduğu baskıya rağmen Sırbistan'ı açıktan açığa desteklemekten çekindi. Hatta başlangıçta Sırbistan'ı savaşa girmeme yönünde sert bir dille uyardı. Rus çegincesinin bir büyük nedeni vardı: Avusturya ve İngiltere'nin, Balkanlar'da çıkarlarının tehdit edilmesi durumunda Rusya'ya karşı müdahale etmeleri beklenebilirdi.¹⁰

Rusya gibi Balkanlar'da büyük çıkarları bulunan en ilgili devletlerden biri de Avusturya idi. Avusturya Bosna ve Hersek'i hakimiyetine aldıktan sonra Arnavutluk ve Makedonya'ya el atarak Selanik'e inme amacındaydı. Bu suretle, Avusturya orta ve güney Avrupa'da 1859'da İtalyanlara ve 1866'da Almanlara kaybettiği

⁸ L.S. Stavrianos, *Age*, s.66.

⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi-Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, c.VIII, 3. Baskı, Ankara 1988, s.15.

¹⁰ Norman Rich, *Age*, s.222. Rusya'nın bir taraftan Sırbistan'ı el altında desteklerken, diğzer taraftan resmi olarak Sırp hükümetini savaşa girmemesi yönünde uyarması ve destek vermeyeceğini açıklaması Sırp prensi Milan tarafından "tuhaf" bir politika olarak nitelendirildi. Öyle ki Rus politikası Sırbistan için 24 saat içinde hem barışı hem de savaşı öngörmekteydi. Mihailo D. Stojanović, *Age*, s.83-85.

toprak ve prestijini telafi edebilecekti.¹¹ Ancak bu Avusturya için potansiyel bir tehlikeyi de beraberinde getirecekti. Çünkü Balkanlarda yeni toprakların kazanılması Avusturya topraklarında yaşayan kalabalık Slav nüfusunu güçlendirecekti. Bu ise Rusya'nın Balkanlarda nüfuz edinmesine veya büyük bir Slav devletinin kurulmasına davetiye çıkaracağından, başta Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Julius Andrassy olmak üzere bazı Avusturyalı devlet adamlarını ürkütmekteydi.¹² Bu nedenle statükonun temini, dolayısıyla da Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğüne saygı göstermek Avusturya çıkarlarıyla örtüşmekteydi. Bununla beraber; bu dönemde Avusturya, Balkanlardaki çıkarları doğrultusunda tecrit edilmekten çekindiği için ve Balkanlardaki Rus ilerlemesini önlemek için 1871 yılından sonra Almanya'ya yaklaştı ve Almanya ile yakın ilişkiler kurmaya çalıştı. Bismarck da Avusturya'yı cesaretlendirerek bölgede daha etkin olabilmesinde önemli bir rol oynadı.¹³ Bununla birlikte Avusturya ordusunda statükoya ve Osmanlı toprak bütünlüğüne dayalı Avusturya'nın geleneksel politikasından yana olmayan, daha ziyade Hırvat asıllı olan çok sayıda subay vardı.¹⁴

¹¹ E.Z. Karal, **Osmanlı Tarihi**, c.VII, s.14-15.

¹² Andrassy 29 Ocak 1875'te düzenlenen bir bakanlar konferansında Osmanlı İmparatorluğu'nun korunmasının Avusturya çıkarı için önemini şöyle ifade ediyordu: "Türkiye, Avusturya-Macaristan için hemen hemen Allah'ın inayetiyle olan bir birliğe sahipti. Türkiye için küçük Balkan devletlerinin statükosu devam ediyor ve onların milliyetçi arzuları engelleniyordu. Eğer Türkiye için bu olmasaydı, bütün bu istekler bizim başımıza düşecekti. Eğer Bosna-Hersek; Sırbistan ve Karadağ'a geçseydi, veya orada önleyemeyeceğimiz yeni bir devlet kurulsaydı, biz mahvolurduk ve kendimizi "Hasta Adam" rolüne koymuş olurduk." G.H. Rupp, **A.Wavering Friendship:Russia and Avustria 1876-1878**, London 1941, s.39.

¹³ Karal, Bismarck'ın Avusturya'yı Balkanlar'a yönlendirmesinde Almanya'nın ne gibi çıkarlarının bulunduğu üç temel nedene dayandırmaktadır: Birincisi; Almanya'nın Orta Avrupa'da nüfuzunu artırma yolunda Avusturya'nın Orta Avrupa'daki nüfuzunu kırmak. İkincisi, Balkanlar'da önemli çıkarları bulunan Rusya ve Avusturya'yı karşı karşıya getirerek, iki devlet için de Almanya'nın dostluğunu gerekli kılmak. Üçüncüsü ise gelişmekte olan Germen-Slav emperyalizminde Avusturya'nın genişlemesiyle saha kazanmaktı. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi-İslahat Fermanı Devri (1861-1876)**, c.VII, 4. Baskı, Ankara 1988, s.77.

¹⁴ Bu Avusturyalı Subaylara göre İtalyan topraklarının telafisi için yeni toprak kazanımlarına sempatiyle bakılmalı, gerekirse Balkanlar, Rusya ile bölüşülmeliydi. Hatta Almanya'ya karşı Rusya ile bir ittifak yapmak beklentisi içinde olanlar bile vardı. Bunların başını çeken Arşidük Albrecht, Çar'a, bölgede Prusyalıları bir defa yenmedikçe

Avrupa devletleri içinde Balkanlar'daki gelişmelere çok fazla ilgili olmayan devletlerden biri Bismarck Almanyası idi. Bismarck, 1870 Sedan Savaşı'ndan sonra Almanya'yı kuvvetlendirme çabası içerisinde, Avrupa barışı ve güçler dengesini korumaya çalışırken Fransa'ya karşı Rusya'yı hep yanında tutmak ve Avusturya ile uzlaştırmak istedi. Bu bakımdan Bismarck, 1875'de Hersek Ayaklanmasıyla başlayan ve 1876'da Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmasıyla gelişen Balkan sorununu Üç İmparator Ligi (1872) çerçevesinde çözmeyi düşünürken, meselenin dışında kalmamaya özen gösterdi. O, temelde "Doğu Sorunu"nun devletler arasında meydana getirdiği gerginliğe son vermeye çalışacaktır.¹⁵

Balkanlardaki gelişmeler karşısında Fransa ise bir taraftan 1870'deki Sedan Savaşı'nın yaralarını sarmaya çalışırken, diğer taraftan Üç İmparator Ligi devletlerinin girişimlerini yakından takip etmekteydi. Fransa'nın böyle bir politika izlemesinde, diğer devletlerin kendi kötü durumundan yararlanabileceği ve kendisinin Avrupa meselesinin çözümünde saf dışı bırakılabileceği korkusu da vardı. Bu nedenle daha Bosna-Hersek Ayaklanmasının başladığı sırada Üç İmparator ligi devletleri, sorunu yalnız başlarına çözmeye eğilimi içine girdiklerinde Petersburg'daki Fransız elçisi General le Flo , Üç İmparator Ligi'nin ayrımcılığını protesto etti ve Fransa'nın onların yürüttükleri faaliyetlere davet edilmesini istedi.¹⁶

Avrupa büyük Devletlerinden İtalya da Fransa gibi daha ziyade kendi iç sorunlarıyla meşgul idi. Balkan sorununun patlak

mutlu ölemeyeceğini söylüyordu. A.J.P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, New York 1988, s.232.

¹⁵ W.N.Medlicott, *Bismarck, Gladstone and Concert of Europe*, New York 1969, s.2; Ayrıca bakınız: B.Sıtkı Baykal, "Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu Taksim Fikri", DTCFD, c.1, sa.5, Ankara, 1943, s.2-12.; Bismarck için Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili meseleler çok fazla önemli görünmüyordu. Bismarck, "Eğer Rusya İstanbul'a girmek istiyorsa, onu bundan vazgeçirecek ben değilim" diyordu. Reşat Sagay, *XIX ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, İstanbul, 1972, s.76.

¹⁶ Adams'dan Derby'e, 1 Eylül 1875, Doc.48. *British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire: Revolt in the Balkans, 1875-1876*, Part1, Series B, vol. 2, General Ed. Kenneth Bourne and Cameron Watt, Ed. David Gilland, 1984, s.74; Mihailo D. Stojanović. *Age*, 24.

Üç İmparator Ligi'nin Disraeli'de yarattığı endişe, İngiltere'nin yüz yüze bulunduğu İrlanda sorunu ile de ilgiliydi. Çünkü Balkan halklarının yerel ayrıcalıklar, otonomi ve hatta bağımsızlığa kadar giden istekleri İrlanda ile hoş olmayan benzerlikler taşıyordu.²² Bu bakımdan Disraeli, Balkan Slavları'nın durumunun iyileştirilmesini "İrlanda için otonomi daha az gülünç olacaktır" şeklinde ifade etti.²³ İngiltere'nin, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumasının nedenleri elbette bu kadar sınırlı değildi. Doğu Gloucestershire'den milletvekili olan Reginald Yorke'a göre²⁴ İngiltere'nin böyle bir politika takip etmesi üç nedene dayanmaktadır: Hindistan'daki çıkarları, deniz üstünlüğü ve serbest ticaretteki çıkarları. O, Türkiye'nin çökmesi ya da bölünmesi durumunda sonuçlarının İngiltere için korku ve endişe yaratıcı nitelikte olacağını düşündü. İstanbul'un Rusya, Avusturya yada Almanya'nın eline geçmesi durumunda; İngiltere bunu Girit veya Mısır'la telafi etse bile, Türkiye ve Doğu Akdeniz'deki kaynaklarından mahrum kalacaktı. Diğer taraftan; Yorke, Türkiye'nin Hindistan'a giden İngiliz yolu olduğunu hatırlatarak, Hindistan'da İngiliz yönetimi altında barış içinde yaşayan 30 milyon Müslüman İngiliz tebaasının ve Müslümanların halifesi olan Türk Sultanı ile İngiliz Kralı arasında kurulu olan dostluğa, dayandığına dikkat çekti.²⁵

Görüldüğü İngiltere'nin Yakındoğu ve Avrupa'daki çıkarları Osmanlı Devleti'nin kaderiyle yakından ilgiliydi. İngiliz çıkarları, temelde Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü ilke edinen, statükonun devamını gerekli gören bir politikayı zorunlu kılmaktaydı. Diğer taraftan "Doğu Hristiyanları" konusunda İngiliz hükümeti, kamuoyuna kaşı muhalefetin de baskısıyla sürekli olarak sorumluluk duygusu içinde bulundu. Bu

²² Richard Shannon. *The Crisis of Imperialism 1865-1915*, Great Britain, s.118.

²³ G. E. Buckle, *Age*, s.13.

²⁴ G.L. Iseminger, *Age*, s.260.

²⁵ Avrupa'da ayaklanmanın dini bir mahiyette ele alınması, geniş Müslüman nüfus barındıran Britanya İmparatorluğu için ne tür menfi sonuçların ortaya çıkabileceğini Lord Derby Avam Kamarasında şöyle ifade ediyordu: "Osmanlı Devleti'nin bir bölgesinde ortaya çıkan bir ihtilalin kokusu Dünyanın başka bir yerinde hissedilmeden önce bastırmaya çalışmalıyız. Çünkü, bu yönde yalnız Osmanlı Devleti'nin hukukunu değil, belki öncelikle kendi hukukumuzu korumuş oluruz." B.S. Baykal, "Şark Buhranı ve Sabah Gazetesi (1876)" *DTCF Dergisi*, c.6. sa.4. Ankara. Eylül-Ekim 1948, s.224.

nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını tahdit eden 1875-1878 arasındaki balkan krizinin önemli bir safhasını oluşturan Osmanlı-Sırp, Karadağ savaşları İngiliz yönetimi ve kamuoyunu ilgilendiren belli başlı konulardan birini oluşturdu.

1876'daki Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşı, İngiltere çıkarlarına yönelik bir tehlike olarak statükonun ihlali ve Balkanlar'da Rus nüfuzunun yerleşmesi anlamına geldiğinden İngiliz çevrelerinde hoş karşılanmadı. İngiltere devlet adamları ve basını Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmesine şiddetle karşı çıktılar. Fakat İngiltere savaşın başlarında aktif bir harekete girişmedi. Gelişmeler zamana bırakıldı.²⁶

Savaş, Sırp ve Karadağ kuvvetlerinin saldırılarıyla başladı. Emekli Rus generali Chernaev'in idaresinde bulunan Sırp kuvvetleri Morava ve Timok vadilerinden geçerek Bulgaristan'ı istila etmek ve bu esnada Bosna ve Hersek yönünde son kuvvetlerle harekete geçmek amacıyla Vidin, Niş ve Yenipazar istikametinde harekete geçtiler. Ancak Temmuzun sonlarına gelindiğinde Sırp ordusu, hemen hemen bütün cephelerde yenilerek geri çekildi ve Knazevaç (Knjaževac) ve Zayçar (Zaječar) gibi yerler Osmanlı kuvvetlerinin eline geçti.²⁷ İlk yenilgiler sonrası Prens Milan, hükümetine ateşkes için teklifte bulduysa da bu talebi kabul görmedi ve kararından caydırıldı. Türk kuvvetlerinin başarıları karşısında Sırlar artık kendi topraklarını koruma stratejisi içine girdiler. Sırp kuvvetleri bu stratejik mücadele ile daha başarılı olduysa da Ağustosun ortalarında gerilemeye başladılar.²⁸ Şimdi Sırbistan bir ateşkes yapmaya razı oldu ve savaşı durdurmak için Avrupa devletlerinin desteğini almaya çalıştı.

“Doğu Sorunu”nun gittikçe içinden çıkılmaz bir hal alması, İngiltere'yi harekete geçirdi. İngiliz devlet adamları uzayıp giden “Doğu sorunu”nu İngiltere çıkarları açısından endişe ile takip etmekteydiler.

²⁶ Walter G. Wirthwein, *Britain and the Balkan Crisis, 1875-1878*, London 1935, s. 102.

²⁷ Savaşın gelişimi ve safhaları konusunda bakınız: Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, haz. İsmet Miroğlu, İstanbul, 1983, s.139-154.

²⁸ Mihalio D. Stojanović, *Age*, s. 88.

Bu arada Mayıs ayında meydana gelen Bulgaristan olayları, İngiltere’de Türklere karşı bir öfke selini doğurmuş, İngiliz hükümetinin Türklere lehinde bir izlemesini oldukça güçleştirmişti.²⁹ Derby, 22 Ağustos ve 5 Eylülde gönderdiği yazılarda Elliot’u uyararak; İngiltere’de Türklere karşı olan sempatinin Bulgaristan’daki olaylarla yıkıldığını ve olayların bütün İngiliz toplum sınıflarında öfke yarattığını söyledikten sonra Rusya’nın Türkiye’ye karşı savaşa girmesi gibi olağanüstü bir durumda bile İngiltere hükümeti pratik olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun savunulmasında savaşı önleyemeyeceğini belirtti.³⁰

²⁹ İngiltere’de Türk aleyhtarı kampanyalar haline dönüştürülen Bulgaristan olayları bir araştırmacının ifadesiyle “Osmanlı yönetimine karşı Avrupa’nın duygu dünyasında güçlü bir değişiklik meydana getirdi.” M.E. Yapp, **The Making of the Modern Near East 1792-1923**, London and New York 1987, s.79. Başka bir araştırmacı ise Bulgaristan olaylarının İngiltere ve batı kamuoyundaki etkisini şöyle açıklamaktaydı: “Ünlü siyasi dava kampanyaları arasında ‘Bulgaristan gaddarlığı’nın yoğunluğuna benzetilebilecek sadece Dreyfus olayı (1894) olabilir; dönemin bütün edebiyatçı, sanatçı, bilim adamı ve felsefecisinin üzerinde görüş belirtmeye zorlandığı başka bir örnek olay bulmak zordur.” Gerçekten Bulgar İngiltere’de meydana getirdiği Türk aleyhtarı kampanyalar güçlü oldu. 29 Ağustosunda Hackney’de işçilerin başlattığı, genellikle liberal parti liderleri ve kilisenin organize ettiği “Bulgar Vahşeti” kampanyaları Liberal lider William Ewart Gladstone’un ünlü kitapçığı “Bulgarian Horrors and the Question of East (Bulgar Vahşeti ve Doğu Sorunu)”i yayımladığı 6 Eylül tarihine kadar, Nottingham, Stoke, Norwich, Halifax, Woolwich, Sunderland, Birmingham, Rochdale, Sheffield, Mile end, Brighton, Devenport, Hartlepool, Aston, Oldham, Dundee, Bangor, Burnley, Leicester, Wolverhampton, Plymouth, Newport, Nework, Leeds, Southampton gibi şehirlere ek olarak İskoç şehirlerinde pek çok miting ve toplantı yapıldı. R.W. Seton-Watson, **Disraeli, Gladstone and the Eastern Question A study In Diplomacy and Party Politics**, USA 1971, s.72. Aynı zamanda “Bulgar Vahşeti” kampanyaları İngiltere’de geniş bir şekilde. Bulgar mağdurlara para toplamak amacıyla yardım örgütlerini organize etti. Bosna, Hersegovian and Bulgarian Relief Fund, the League in Aid of Christians of Turkey Fund, Viscountess Strangford’s Bulgarian Peasant Relief Fund ve Fund of the National Society for Aid to Sick and Wounded in War gibi örgütlere ek olarak Turkish Missions Aid Society’e bağlı bir Bulgarian Relief Fund, Universal Aliance’ın himayesinde başka bir Bulgarian Relief Fund ve Greenwich kasabası için Gladstone’un Shilling Bulgarian Relief Fund örgütleri ortaya çıktı. Bu örgütlerin bünyesinde yüklü miktarda para toplandı. W.G. Wirthwein, **Britian and the Balkan Crisis, 1875-1878**. s.93-94. İngiltere’de Türk aleyhtarı kampanyaların gelişmesi ve yürütülmesinde kilisenin rolü ve bazı kilise mensuplarının Gladstone ile irtibatı konusunda bakınız: R.W. Seton-Watson, **Disraeli, Gladstone and the Eastern Question A study In Diplomacy and Party Politics**, USA 1971, s.83-86.

³⁰ R.W. Seton-Watson, **Disraeli, Gladstone and the Eastern Question**, s.62.

Görüldüğü gibi İngiltere hükümeti, olayların İngiltere’de yarattığı hissiyatın acil olarak bir barışın yapılmasını, bunun için de Babıali’nin uzlaşıcı bir tavır alması gerektirdiğini düşünmekteydi.³¹ Hükümetin politik tutumu üzerinde en etkili kişi olan Başbakan Benjamin Disraeli de İngiltere’deki gelişmelerin ve “Doğu Sorunu”nun oldukça kritik bir noktaya geldiğini düşündü. Disraeli endişesini 4 Eylülde Derby’e şöyle belirtmekteydi: “Ben, Rusya ve Avusturya’nın ya da aynı zamanda ve belli bir uzlaşma ile, yada kıskançlık ve korkudan dolayı biri diğerini takip ederek Balkanlara ordularını sokacakları ilkbahara kadar meselelerin sarkacağından korkuyorum.”³²

Bu şartlar altında Lord Derby, 1 Eylülde Türkiye’ye barış şartlarının hemen tartışılması amacıyla bir aydan az olmayan bir ateşkes önerisinde bulundu.³³ Diğer devletlerin de destekleyeceği bu teklif, Sırbistan’a toparlanma imkânı vereceğinden Osmanlı zaferlerini sonuçsuz bırakabilirdi. Bundan dolayı Babıali, gelecek için “fiili ve maddi teminat” elde etmedikçe ateşkes önerisini kabul etmeyeceğini açıklayarak teklifi reddetti.³⁴

Derby, Babıali’nin ateşkes teklifini reddetmesinden üzüntü duydu ve 6 Eylülde Elliot’a tekrar bir telgraf göndererek Babıali’yi uyarmasını istedi. Derby’e göre durum oldukça ciddi bir boyut

³¹ Ayrıca bakınız: Derby’den Elliot’a, 29 Ağustos 1876, Doc.11, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.3; Derby’den Elliot’a, 5 Eylül 1876, Doc.21, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.6.

³² G.E. Buckle, **Age**, s.52.

³³ Richard Millman, **Britain and the Eastern Question, 1877-1878**, Oxford 1979, s.165; Walter G. Wirthwein, **Age**, s.104.

³⁴ Ateşkes önerisi vekiller arasında müzakere edildikten sonra şu kararlar alındı: “Sırp Hersek meselesinin çıkışından beri komşu vilayetler hakkında her türlü haydutça hareketlerde bulunmuşlarken Devlet sabır gösterme ve sessiz kalma yolunu seçerek alem nazarında barışseverlik tutumunu ispat etmiş ve nihayet Sırpların Karadağlılarla işbirliği ederek düşmanlık ilan etmeleri üzerine tepeleme hareketine başlamış olduğu halde neticesini ve teminatsız savaşa ara verilmesi üzerine teklifini kabul etmek kâbil olamaz. Bununla birlikte devletin arzu ve dileği Sırbistan’a verdiği haklar ve imtiyazları yok etmek ve boş yere kan dökmek değildir. Ancak Paris Sulh antlaşması Sırbistan bakımından olan hükümler haklarını devletlerin teminatı altına koymuşken, bir seneden beri Sırpların haydutça hareketlerini önlemeye zerre kadar tesiri ve bu hususta edilen nasihatların faydası olmadığından, sözlü teminat gelecek bakımından da asayişe bir dayanak olamaz. Onun için devlet bu meselede fiili ve maddi teminat elde etmedikçe Sırbistan ile yeniden münasebet kuramaz.” Mahmud Celaleddin Paşa, **Mir’at-ı Hakikat**, s.148-149.

kazanmıştı; “eğer ateşkes teklifi reddedilirse, İngiltere hükümeti Osmanlı İmparatorluğu’nun harabeye dönmesine engel olamayacaktı.”³⁵ Derby’nin korkusu Osmanlı İmparatorluğu üzerinde bir Rus saldırısının, Fransa, Avusturya ve İngiltere tarafından imzalanan 1856 Paris Antlaşması gereğince Türkiye’nin yardımına gidilmesini zorlayacak bir yükümlülüğü zorunlu kılması idi. Bu ise Bulgar olayları nedeniyle ortaya çıkan ülkedeki anti-Türk duyguların İngiliz hükümetine karşı bir muhalefeti doğuracağından, Babıali tarafından yapılacak çabuk, ılımlı bir barış Rus askeri müdahalesini önleyecekti.³⁶

İngiltere’nin desteğini kaybetmekle yüz yüze kalan Babıali İngiliz Büyükelçisi Sir Henry Elliot’un baskısıyla bir ateşkes yapma fikrine meyletmeye başladı ve barış için şartlarını Büyük Devletlere 14 Eylülde bildirdi. Hemen ardından da, 15 Eylül tarihinden itibaren geçerli olmak üzere on günlük bir ateşkes ilan etti. Elliot’un 15 Eylülde Lord Derby’e ilettiği Babıali’nin barış şartları 6 maddeden oluşmaktaydı:³⁷

1-Sırp prensinin İstanbul’a gelip Sultana şahsen biat etmesi.

2-Türk askerleri tarafından yeni zapt edilen dört kalenin fermanla Sırbistan’a geri verilmesi.

3-Milis kuvvetinin terhis edilmesi ve askeri gücün 10 bin kişi ve iki topçu bataryasından ibaret olması.

4-Bir fermanla, sınır vilayetlerinden gelen göçmenleri Sırbistan’a geri göndermek ve Sırbistan’da var olan kaleler hariç bütün kalelerin tam olarak yıkılmasını düzenlemek.

³⁵ R. Millman, *Age*, s.166.

³⁶ Gösterilen Yer.

³⁷ Elliot’dan Derby’ye, 15 Eylül 1876, Doc.36, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.10; Mahmud Celaleddin Paşa, *Age*, s.171-172. Babıali’nin Büyük devletlere bildirdiği Karadağ konusundaki düşüncesi ise “Karadağlılar da çarpışmalara son verilmesi, devletler tarafında yapılan tekliflerin icabına uygun görüldüğü için, Karadağ ne durumda ise yine öyle kalmak, yani karadağ prensinin 1862 yılında Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu antlaşmanın hükümleri yürürlükte kalmak üzere Sırbistan ile birlikte Karadağ ile de çatışmaya son verileceği şeklinde idi. Mahmud Celaleddin, *Age*, s.173.

5-Miktarı daha sonra belirlenecek olan savaş tazminatının Sırbistan Prensiği'nden alınması ve bu ödenemediği takdirde, o kadarlık savaş tazminatı faizinin eski vergiye eklenmesi.

6-Türk sınırı ile Belgrad'ı birleştiren demiryolunu Türk hükümetinin, ya bir Türk şirket, ya da şirketin temsilcileri yoluyla yapması ve işletme hakkına sahip olması.

Babıali'nin barış koşulları konusunda İngiltere'nin düşüncesini Derby 21 Eylülde Elliot'a gönderdiği mektupta açıkladı ve İngiltere'nin barış için önerilerini tekrarladı. Derby, Babıali'nin barış şartlarının "kabul olunmazlığı"na olan inancını belirtip, diğer devletlerin de aynı düşüncede olduğunu ifade ettikten sonra İngiltere'nin barış önerilerinin esaslarını şöyle açıkladı:³⁸

"1-Hem Sırbistan hem de Karadağ için statüko.

2-Babıali, arabulucu devlet temsilcileri ile İstanbul'da imzalanacak bir protokolle, Bosna ve Hersek'e yerel işlerinde halka biraz kontrol sağlayacak ve kötü yönetim uygulamalarına karşı garantiler verecek bir yerel kurumlar sistemini şart kabul ederek 'yerel bir sistem' ya da 'idari otonomi' bahşetmeyi üzerine almalıdır.

Benzer güvencenin aynı zamanda Bulgaristan'daki kötü yönetime karşı temin edilmesi. Bunların bütün detayları daha sonra tartışılabilir."

Aynı zamanda Derby, Andrassy Notası'ndaki reformların Bosna ve Hersek'teki idari düzenlemelere dahil edilmesi ve Bulgaristan için de uygulanabilir olmasını hatırlattı. Telgrafının

³⁸ Elliot'dan Derby'ye, 21 Eylül 1876, Doc.60, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.16-17. Derby'nin İngiltere hükümeti adına Derby'nin 21 Eylülde yaptığı bu öneriler aslında 11 Eylül gönderdiği telgraftaki tekliflerin tekrarlanmasından başka bir şey değildi. Derby'den Elliot'a, 11 Eylül 1876, Doc.34, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.9. Derby, Babıali'nin 'yerel ve idari otonomi' konusundaki hoşnutsuzluğunu bildiğinden 15 Eylülde konuya açıklık getirmek amacıyla bir telgraf gönderdi. Telgrafta 'yerel ve idari otonomi' tabirinin, halka kendi yerel işlerinde biraz kontrol imkânı vermek ve keyfi yönetim uygulamalarına karşı garantiler vermek anlamında kullanıldığı ifade edildi. Derby'den Elliot'a, 15 Eylül 1876, Doc.37, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.10.

sonlarında ise Derby, barış görüşmelerinin sürdürülebilmesi için resmi bir ateşkes antlaşmasının düzenlenmesi gerektiğini belirtti.

Babıali'nin İngiliz önerilerini kabul etmesi mümkün görünmüyordu. Çünkü Babıali galip bir devlet olarak Sırbistan'a karşı kazandığı zaferlerden istifade etmeyi düşünürken, şimdi 'idari otonomi'den söz edilerek kendisine mağlup devlet gibi davranılmaktaydı. Nitekim Babıali 'idari otonomi' düşüncesini kabul edilmez buldu ve İngiltere'nin önerisini reddetti.³⁹ Derby Babıali'nin kararını üzüntüyle karşıladı. Diğer taraftan kararın sonraki barış girişimi için daha fazla sıkıntı doğuracağını düşünerek Elliot'a Babıali'ye baskıda bulunması için talimat verdi.⁴⁰

Bu arada Sırbistan'daki pan-slavlara ve Rus pan-slavları ateşli bir propagandaya girişerek Sırbistan ve Rusya'daki hissiyatı yükseltmeye çalıştılar.⁴¹ Slav basın da bu propagandanın öncülüğünü yaparak Rus gönüllülerini Sırbistan'a yardıma çağırdı. Belgrad'a akın eden binlerce Rus gönüllü ve askeri Lord Derby'i bile ürküttü. Derby onlar hakkında Rusya'nın Londra Büyükelçisi

³⁹ Elliot'dan Derby'ye, 2 Ekim 1876, Doc.109, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.38. Osmanlı hükümeti İngiltere'nin önerisine ret cevabı verdikten birkaç gün sonra 2 Ekimde Bosna-Hersek'te, Andrassy Notası esasına dayalı bir düzenin tesis edileceği, Rumeli'de fazla sayıda Çerkes göçmenin yerleştirilmeyeceği ve "başlıbozuklar"ın kullanılmayacağı, kanun ve nizamların iyi niyetle yürütülmesini denetlemek için Vilayet İdare Meclislerine hak ve salahiyet vereceği yönünde aldığı kararı büyük Devletlere ileterek dışarıdan gelen teklifleri reddetmekten doğacak tepkiyi yumuşatmak istedi. Mahmud Celaleddin Paşa, **Age**, s.176.

⁴⁰ Derby'den Elliot'a, 3 Ekim 1876, Doc.112, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.38.

⁴¹ İngiltere Petersburg elçisi Lord Loftus'un 10 Eylül tarihli telgrafı, Rusya'daki Slav hissiyatın kazanmış olduğu boyutu gözler önüne sermektedir. Loftus telgrafında şunları yazmaktadır: "Dün (9 Eylül) Moskova'da Sırbistan lehine bir gösteri yapıldı. 10 bin kişi, bir Grek kilisesi ve onun general Tehernaieff'e bağlı dini mensuplarını taşımakla görevli kimselerin ayrılışını seyretmek için demiryolunda toplandılar. Onlar daha sonra hükümet binasına yürüdüler ve bir dini ilahi söylediler. Memnuniyetsizlik ifadeleri, İmparator Alexander ve slavlar adına kayıtsız kalan hükümete karşı idi." Loftus'tan Derby'ye 10 Eylül 1876, Doc.32, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.9. Bu konuda Rus tarihçi Tatişçev ise şunları yazmaktadır; "Rusya'nın tamamı 'Slav kardeşleri'ne yardıma gitme ve onların bağımsızlıkları için işbirliği yapma yönünde birleştiler." Mihailo D. Stojanović, **Age**, s.90.

Shuvaloff'a şikayette bulundu. Çünkü Derby'e göre her artış Sırbistan'daki savaş yanlısı tarafların etkisini güçlendirmekteydi⁴²

Bu gelişmeler karşısında Rus çarının ve hükümetinin kayıtsız kalması beklenemezdi. Daha doğrusu Rus gizli amaçları için iyi bir ortam doğmuştu. Ruslar, 13 Eylülde Babıali'nin bir şarta bağlamadan bir ateşkes ilan etmesini ilan ettiler. Eylülün sonlarına doğru ise 8 Temmuzda Avusturya ile Reichstadt'da uzlaştıkları antlaşmanın hükümlerine işlerlik kazandırmaya çalıştılar. Prens Gorchakow, Shuvaloff eliyle "çok gizli" olarak ilettiği telgrafta⁴³ bir Avusturya ordusunun Bosna'yı, bir Rus ordusunun da Bulgaristan'ı işgal etmesini ve Çanakkale Boğazı'na bütün devlet donanmalarından oluşan birleşik bir donanmanın girmesini teklif etti. Özellikle de uluslar arası birleşik bir donanmanın Çanakkale Boğazı'na girmesinde ısrar etti. Hatta bu şartın kabul edilmesi durumunda Bosna ve Bulgaristan'ın işgali ile ilgili tekliflerden vazgeçeceğini ima etti. Gorchakow'a göre bu tekliflerin gerekçesi ise Babıali'nin, yabancı devletlerin barış şartlarını kabul etmeye zorlanması ve Hristiyanlara daha iyi davranmasını temin etmek idi. Derby aynı gün (26 Eylül) Elliot'a gönderdiği telgrafta Rus teklifleri konusundaki ilk düşüncesini şöyle açıklamaktaydı:⁴⁴ "Ben meslektaşlarıma danışmadan (Rus önerilerine) hiçbir cevap vermeyeceğimi; detay noktaları üzerinde uzlaşılabilmesine rağmen, sunduğumuz (İngiltere'nin sunduğu) şartların Babıali tarafından reddini tamamen beklemiyor olduğumu (Shuvaloff'a) söyledim. Ben tehditlerin sultan ve bakanlarının akıllı idaresinde bir değişikliği meydana getirebileceği ve Hristiyanlara karşı bir ayaklanmaya neden olabileceği tehlikesini gösterdim. Aynı zamanda Avrupa'da meydana gelebilecek olan kötü izlenimden bahsettim." Bununla beraber Derby, Rus teklifi konusundaki hoşnutsuzluğunu ve teklife karşı İngiliz kamuoyunda meydana

⁴² Derby'den Loftus'a, 27 Eylül 1876, Doc.89, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.28.

⁴³ Derby'den Elliot'a, 26 Eylül 1876, Doc.80, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.26.

⁴⁴ Adı Geçen Belge.

gelen Rusya aleyhtarı hissiyatı 13 Ekimde daha açık bir şekilde Shuvaloff'a resmi olmayan bir görüşmede ifade etti.⁴⁵

Rusya'nın "işgal" düşüncesine en fazla tepki gösterenlerin başında Başbakan Benjamin Disraeli (Beaconsfield)⁴⁶ geliyordu. Rus teklifini gerçek bir "Bulgar Vahşeti" olduğuna inanan ve başka hiçbir şeyin Rus teklifinden daha kritik ve ilgi çekici olmadığını düşünen Beaconsfield, Gorchakow'un Gladstone tarafından yanlış yönlendirmesi sonucunda ortaya çıkan ve "Türkiye'nin en hassas ve kıymetli bölgesine" yönelen bir tehdit olarak gördü.⁴⁷ Beaconsfield, Rusya'nın Bulgaristan'ı işgal etmesini İstanbul'a sahip olmasının ilk adımı olarak düşündü. O, en büyük rakiplerinden biri olarak gördüğü Rusya'nın bu düşüncesiyle doğudaki İngiliz çıkarlarına yönelen en büyük tehlike olduğuna bir kez daha şahit oldu. Beaconsfield'in Rus tehdidi konusundaki şu sözleri kayda değerdir: "İngiltere'de pek çok kişi şunu söylüyor. Niçin değil? (Niçin Rusya İstanbul'a sahip olmasın?). Buna karşılık İngiltere Mısır alabilir; bu ise Hindistan yolu için güvenli olabilir.

Eğer Ruslar İstanbul'a sahip olurlarsa, herhangi bir zamanda ordularını Suriye yoluyla Nil'in ağzına sürebilir; bu durumda Mısır'ı elimizde ne tutabilir? Deniz hakimiyeti bile böyle şartlar altında bize yardım edemez. Böyle konuşanlar tam olarak coğrafya bilgisine sahip değillerdir. Bizim gücümüz denizdedir. İstanbul, Mısır ve Süveyş'in değil Hindistan'ın anahtarındır."⁴⁸ Bu nedenle Beaconsfield İstanbul'un Rusya'nın eline geçmesini İngiltere için

⁴⁵ Derby'den Loftus'a, 13 Ekim 1876, Doc.189, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.64. Derby, İtalya'daki İngiltere büyükelçisi Malet'e 6 Ekimde gönderdiği mektupta da İngiliz hükümetinin, Rusya'nın "işgal" teklifine karşı olduğunu belirterek teklifin tehlikeli ve antlaşmalara aykırı olduğunu tekrarladı. Derby'den Malet'a, 6 Ekim 1876, Doc.127, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.42-43. Benzer açıklama aynı tarihte Elliot'a da yazıldı. Derby'den Malet'a, 6 Ekim 1876, Doc.129, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.43.

⁴⁶ Disraeli, 21 Ağustos'ta Beaconsfield kontu olmuştur.

⁴⁷ G.E. Buckle, **Age**, s.79.

⁴⁸ G.E. Buckle, **Age**, s.84. A. Mourois, Becosfield'in, Rusya'nın Akdeniz'e inne politikası konusundaki düşüncesini şöyle yorumluyordu: "Disraeli (Beaconsfield) Rusları Akdeniz'de görmekten korktuğu kadar dünyada başka hiçbir şeyden korkmuyordu." A. Mourois, **Disraeli'nin Hayatı**, çeviren: İsmail Hakkı Alişan, İstanbul 1935, s.315.

“onur kırıcı” bir olay olarak değerlendirdi ve İstanbul’un Girit ve Mısır ile telafisinin İngiltere için ancak bir yük olacağını belirtti.⁴⁹

Bununla birlikte Beaconsfield, Rusya’nın Türkiye’yi istilasının ve İstanbul’u işgalinin mümkün görüldüğünü düşündü.⁵⁰ O, 30 Eylülde Savaş Bakanı Hardy’e Rusya’nın, belki de Avusturya’nın Türkiye’ye ani bir saldırısının mümkün görüldüğünü söyleyerek İstanbul’u korumak ve savunmak için Babıali’nin rızasıyla bir İngiliz donanmasının gönderilmesinin uygunluğu konusunda bir araştırma yapılmasını istedi. Araştırma çalışmaları, Hardy ve danışmanları tarafından başlatılmasına rağmen Derby’nin ikna edilememesinden dolayı tamamlanamadı.⁵¹

İngiltere, Rus “işgal” planına karşı fiili bir harekete girişme de Rusya’nın bu yöndeki teklifine şiddetle karşı olduğunu gösterdi. Bununla birlikte İngiltere sorunun çözümü için inisiyatifi de elden bırakmadı. Bir taraftan Babıali’nin İngiliz tekliflerini reddetmesi, diğer taraftan Rusya’nın harekete geçmesi sorunu çok kritik bir noktaya getirmişti. Bu kritik durumu gözden geçirmek için Başbakan Beaconsfield bakanlarını tatilden çağırarak kabineyi yeniden topladı.⁵² 5 Ekimde toplanan kabine, İngiliz dış politikasındaki değişimin belirtilerini ortaya koyan önemli kararlar aldı. İngiliz kabinesinin almış olduğu karara göre; Babıali’nin Büyük Devletler tarafından verilen barış şartlarını reddetmesi durumunda, bir alternatif olarak Babıali ‘bir aydan az olmayan’ bir ateşkes ihsan etmeye zorlanacak, bunun reddedilmesi durumunda ise Büyükelçi Elliot İstanbul’u terk edecekti. Kararda, İngiliz önerisinin reddedilmesinin, Babıali’yi yıkılmaktan kurtarmak

⁴⁹ G.E. Buckle, *Age*, s.100.

⁵⁰ Beaconsfield’e göre; Rusya Purut’u geçtikten sonra 60 günde – en çok 64 günde İstanbul’a ulaşabilirdi. Müstahkem yerlerden bazılarının Romanya’da bulunması ve başka nedenlerden dolayı Tuna, artık bir bariyer değildi ve Balkanların geçilmesi hemen hemen mümkündü. Bu şartlara rağmen herhangi bir savunma ihtimali deniz yönetimine sahip Türkiye’ye güven verebilir. Çünkü Türklerin deniz hakimiyetinden dolayı Ruslar, balkanlara geçiremeyecekleri ağır toplardan mahrum kalacaklardı. Fakat bir Rus donanması Karadeniz’e ulaşır ve Varna’yi işgal ederse, Rusya duruma hakim olacaktır. Bizim Terkos ya da Gelibolu’yla Balkan yarımadasını kuvvetlendirip kuvvetlendirmeyeceğimiz yönündeki herhangi bir harekât Rusların Balkanları geçişine kadar ertelenirse, harekât için 16 gün çok geç olacaktır. G.E. Buckle, *Age*, s.99-100.

⁵¹ G.E. Buckle, *Age*, s.98,100.

⁵² Walter G. Wirthwein, *Age*, s.106.

yönünde İngiliz hükümetinin ileriki çabalarının boşa çıkacağı belirtilmekteydi.⁵³

İngiltere hükümeti, aldığı karardan da anlaşılacağı gibi barışın tesisi için oldukça kararlı görünmekteydi. Zira bir ateşkesin temini için Osmanlı Devleti'ne yapıldığı gibi Sırbistan'a da baskı yapılmasını istedi.⁵⁴

Nitekim Elliot'un, bir ateşkesin temini yönünde Babıali'ye yaptığı baskı sonuç verdi. Çünkü Babıali 10 Ekimde beş aylık bir ateşkesi kabul etme eğilimi olduğunu gösterdi.⁵⁵ Babıali iki gün sonra da, Sırbistan ve Karadağ'da savaş öncesi statükoya dayalı olarak bir ateşkesi ve devletlerin arabuluculuğunu kabul etti.⁵⁶ Derby bu karardan oldukça memnun kaldı. Bu memnuniyetini 11 Ekimde, ateşkesin kabulüne ön ayak olmasından dolayı Elliot'u tebrik ederek gösterdi.⁵⁷ Başbakan Beaconsfield de memnuniyetini gizleyemedi. Beaconsfield, Babıali'nin beş ya da altı aylık ateşkes önerisini hayli akıllıca buldu ve bunun İngiliz kamuoyundaki

⁵³ Derby'den Elliot'a, 5 Ekim 1876, Doc.119, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.40. Elliot 7 Ekimde Sultan Abdülhamid'e, diğer devletlerce kabul edilebilir şartların ortaya konulmasını ve bir ateşkes teklifinin kabul edilmesini tekrarlar. Aksi durumda İngiltere hükümetinin, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşe götürülmesini önlemek için hiçbir şey yapamayacağını ifade eder. Elliot'dan Derby'e, 7 Ekim 1876, Doc.136, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.46.

⁵⁴ Derby'den Elliot'a, 5 Ekim 1876, Doc.124, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.41; Derby'den White'a, 11 Ekim 1876, Doc.166, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.58; Derby'den Buchanan'a, 11 Ekim 1876, Doc.164, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.57; Derby'den Elliot'a, 11 Ekim 1876, Doc.167, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.58.

⁵⁵ Elliot'dan, Derby'e, 10 Ekim 1876, Doc.162, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.57. Babıali'nin ateşkes yapma konusundaki endişelerinden biri de İngiltere'nin bir konferans düşüncesinin bulunup bulunmadığı idi. "Türk bakanları üzerinde öyle bir konferans korkusu vardı ki, teklifleri kabul ederek bir konferanstan sakınma umudu, Türk bakanlar üzerinde büyük bir etki yaptı." Elliot'dan, Derby'e, 8 Ekim 1876, Doc.139, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.46.

⁵⁶ Elliot'dan, Derby'e, 12 Ekim 1876, Doc.181, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.62. Babıali bir ateşkesi ve devletlerin arabuluculuğunu kabul ederken, devletlerden eşit olarak Sırbistan ve Karadağ'a silah ve mühimmat girişinin ve gönüllülerin geçişinin önlenmesini istedi. Aynı zamanda komşu vilayetlerdeki asilerini cesaretlendirilmemesini belirtti. **Gösterilen Yer**.

⁵⁷ G.E. Buckle, *Age*, s.80.

olumsuz havayı dağıtmak için hükümete zaman kazandıracağını düşündü.⁵⁸

Bu arada İngiliz hükümeti Almanya'nın nüfuzundan yararlanarak, Rusya'yı Babıali'nin beş yada altı aylık önerisini kabul etmeye zorlamak istedi.⁵⁹ Ancak Almanya, Rusya ile bağlarını zayıflatmak istemediğinden Rus teklifinden yana tavır aldı.⁶⁰

Almanya'nın da desteğinden cesaretlenen Rusya, Babıali'nin beş yada altı aylık teklifini kabul etmeyeceğini ısrarla açıklarken, gerektiğinde uzatılabilir bir aylık yada altı haftalık bir ateşkesin uygun olacağını savundu.⁶¹ Rusya'nın bu tavrının gerekçeleri Prens Gorchakow tarafından şöyle açıklanmaktaydı: "Biz; Sırbistan ve Karadağ'ı, böyle uzun süreli, sıkıntılı ve belirsiz bir durumu kabul etmeye zorlayamayız. Sonuçta biz bütün Avrupa'nın ekonomik ve ticari pozisyonunun, halihazırda toleranssız olarak bu ertelemeyi sıkıntı çekeceğini düşünüyoruz. Biz İngiltere'nin de ilk teklifi olan bir aylık yada altı haftalık bir ateşkeste ısrar etmeliyiz."⁶²

Gerçekten de Rusya bir aylık yada altı haftalık ateşkes teklifinde oldukça ısrarcı davrandı. Rus çarı, artık savaşın devam etmesini istemediğini⁶³ ve otonomi konusunda kararlı olduğunu

⁵⁸ G.E. Buckle. *Age*, s.80.

⁵⁹ "Ben, Alman elçisine kuvvetli bir şekilde Rusya tarafından kabul edilecek bir ateşkesin önemini hükümetine açıklamasını rica ettim. Alman etkisi şu anda daha gerekli olabilir. Rus hükümeti (ateşkes teklifine) şüphe ile bakıyor ve reddetme eğilimi içinde görünüyor. Rusya'nın (ateşkes teklifini) reddetmesi Avrupa barışını ciddi olarak tehlikeye atacaktır." Derby'den Russell'e, 13 Ekim 1876, Doc.186, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.63.

⁶⁰ Bakınız: Derby'den Russell'e. 19 Ekim 1876, Doc.245, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.82. Bu sırada Avusturya ise İngiltere gibi Türk tarafının ateşkes teklifinden yana idi. Derby'den Buchanan'a, 18 Ekim 1876, Doc.240, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.81.

⁶¹ Russell'den Derby'e. 15 Ekim 1876, Doc.196, **British Documents on Foreign Affairs**. c.3, s.66; Derby'den Loftus'a, 16 Ekim 1876, Doc.216, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.73.

⁶² Derby'den Loftus'a, 16 Ekim 1876, Doc.216, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.73. Gerçekte Rusya'nın uzun süreli bir ateşkesi kabul etmemesinin nedeni uzun süreli olarak kuvvetlerini savaşa hazırlıklı tutmanın getireceği ekonomik sıkıntı idi.

⁶³ Derby'den Loftus'a, 17 Ekim 1876, Doc.226, **British Documents on Foreign Affairs**. c.3, s.76.

açık bir şekilde gösterdi.⁶⁴ Hatta Rusya ciddi bir şekilde savaş hazırlıklarına bile başladı.⁶⁵

Rus hükümetinin kararında ısrar etmesi ve Rus Slav kamuoyunun baskısıyla politik çizgisini sertleştirmesi, ateşkes çabalarının sonuçsuz kalması İngiltere hükümetini etkilemiş olacak ki, İngiliz hükümeti Ekimin ortalarından itibaren Babıali'yi Rusya'nın gerektiğinde uzatılabilir bir aylık ya da altı haftalık ateşkes önerisini kabul etmeyi tavsiye etmeye, hatta bir süre sonra baskı yapmaya başladı.⁶⁶ Nitekim Büyük devletleri karşısına alamayacağını anlayan Babıali 21 Ekimde altı haftalık bir ateşkesi kabul edeceğini gösterdi.⁶⁷

Bu sırada Rus gönüllülerin ve Slav komitelerinin desteğiyle büyük bir nüfuz edinen Chernaev, Babıali'nin yürürlükte olan ateş süresini yedi gün uzatmasına rağmen Prens Milan'ı ve Rus hükümetini ikna ederek 28 Ekimde Sırbistan'ı tekrar savaşa soktu.⁶⁸ Fakat savaş Chernaev'in istediği yönde gelişmedi. Türk kuvvetleri

⁶⁴ Elliot'dan Derby'e, 23 Ekim 1876, Doc.258, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.85. Bu sırada bazı Rus devlet adamları açık bir şekilde savaştan bahsetmekteydiler. Rus maliye bakanına göre Babıali iki aylık ateşkesi kabul etmezse Rus askeri hareketi kaçınılmaz olacaktı. Doria'dan, Derby'e, 24 Ekim 1876, Doc.256, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.85. Pan-slavizmin aktif savunucularından Ignatiev ise "Rusya'nın talebinin, Sırbistan'ın ateşkesi uzatması gerektiği şeklinde Türkiye'nin herhangi bir vaadde bulunmaksızın altı haftalık bir ateşkesi, üç vilayet (Bosna, Hersek ve Bulgaristan) için otonomi verilmesi, İstanbul'da Türklerin yer almayacağı bir konferansın düzenlenmesini kabul etmelidir. Eğer Babıali reddederse Rusya Türkiye'ye karşı savaşa girmeye hazırdır." Elliot'dan Derby'e, 26 Ekim 1876, Doc.276, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.92. Aynı zamanda Rus basını da Türk teklifine şiddetle karşı çıkarak savaş yönünde "fanatik bir tavır" içindeydi. Loftus'dan Derby'e, 17 Ekim 1876, Doc.228, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.77.

⁶⁵ Rusya'nın savaş hazırlığı konusunda bakınız: Stanley'den Derby'e, 5 Ekim 1876, Doc.205, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.69; Stanley'den Derby'e, 13 Ekim 1876, Doc.263, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.86; Doria'dan Derby'e, 23 Ekim 1876, Doc.256, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.85; Elliot'dan, Derby'e, 24 Ekim 1876, Doc.261, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.86; Doria'dan Derby'e, 25 Ekim 1876, Doc.273, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.91.

⁶⁶ Bakınız: Derby'den Buchanan'a, 19 Ekim 1876, Doc.247, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.83; Elliot'dan, Derby'e, 21 Ekim 1876, Doc.252, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.84.

⁶⁷ Adı Geçen Belge.

⁶⁸ Mihailo D. Stojanović, *Age*, s.90.

29 Ekimde Morava'da büyük bir savaş kazanarak Sırp hattını yardı. Morava'daki Türk zaferini aylardan beri direnen Aleksinat'ın fethi takip etti. Böylece Sırbistan yolu açılmış ve bütün Sırbistan Osmanlı hakimiyetine açık hale gelmişti. Şimdi Sırp, birdenbire Osmanlı ordusunun, başkent Belgrad'ı işgal ederek Birinci Sırp Ayaklanması'ndan (1804) 72 yıl sonra prenslikte hakimiyetini tekrar ilan etmesi olasılığıyla dehşete kapıldılar.⁶⁹ Sırbistan'da eli silah tutan herkes başkenti savunmaya davet edildi. Fakat bu tür önlemlerin bir işe yaramayacağını düşünen Prens Milan Rus çarına bir telgraf çekerek "Sırbistan'ı kurtarmak için Allah'tan sonra size güveniyorum" demek suretiyle Rusya'nın müdahalesini istedi.⁷⁰ Nitekim Sırbistan'ı ve Sırp ordusunu tamamen yok olmaktan Rus ultiyatomu kurtardı.⁷¹

Rus hükümeti, Sırp mağlubiyetinden sonra Rusya'nın nüfuz ve itibarının silineceğini görerek söz konusu ultiyatomla Babıali'ye şartsız olarak altı haftalık ya da iki aylık bir ateşkesi kabul etmesini istedi. Eğer bu 48 saat içinde kabul edilmezse iki ülke arasındaki ilişkiler kesilecek ve Ignatiew ve bütün Rus elçilik personeli İstanbul'u terk edecekti.⁷² Bunun üzerine Babıali, bir savaş durumunda hiçbir devletin desteğini alamayacağını ve askeri ve ekonomik durumunun bir savaşa elverişli olmadığını bildiği için Rus ultiyatomu karşısında geri adım atarak askeri komutanlarına bütün operasyonların durdurulması talimatı verdi.⁷³

Böylece Rusya amacına ulaşmış, Balkan krizinin çözümünde önceliği eline almıştı. Rusya şimdi Balkanlardaki amaçlarına ulaşabilmek için tekrar harekete geçebilirdi. Rusya'nın gerçek

⁶⁹ Misha Glenny, **Balkanlar 1804-1999-Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, İstanbul 2001, s.126.

⁷⁰ E.Z. Karal, **Osmanlı Tarihi**, c.VIII, s.24.

⁷¹ Luigi Villiari, **The Balkan Question**, London 1905, s.238.

⁷² Elliot'dan, Derby'e, 31 Ekim 1876, Doc.290, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.97. ultiyatomonun Türkçe metni için bakınız: mahmud Celeleddin Paşa, **Mir'at-ı Hakikat**, s.222. Aynı gün başka bir ultiyatomla, iç bölgelerdeki Rus konsoloslarının güvenli liman kentlerine gitmeleri istenildi. Elliot'dan, Derby'e, 1 Kasım 1876, Doc.293, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.98.

⁷³ Rus ultiyatomunu kabul ettiğine dair Hariciye Nezareti'nin Rus Sefareti'ne cevaben gönderdiği tezkirenin sureti için bakınız: Mahmud Celeleddin Paşa, **Age**, s.223. Ayrıca Elliot'un kararı konusunda Derby'e gönderdiği telgraf için bakınız: Elliot'dan, Derby'e, 1 Kasım 1876, Doc.296, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.99.

düşüncesini Çar II. Alexander 2 Kasım'da İngiliz elçisine şöyle ifade etmekteydi: "Avrupa, Osmanlı hükümetinin devamlı hakaretlerine katlanmaya hazır ise Rusya böyle bir hale katılamaz. Böyle bir davranış Rusya'nın şeref ve haysiyeti ile olduğu kadar menfaatleri ile de telafi edilemez. Durum devam ettirilemez. Eğer Avrupa cesaret ile hareket etmeye hazır değilse Rusya tek başına hareket etmek zorunda kalacaktır."⁷⁴

Rus ultiyatomu ve Rusya'nın tavrı İngiltere'de belki de en fazla Başbakan Beaconsfield'i rahatsız etti. Durumu "mümkün olduğunca kötü" bulan Beaconsfield⁷⁵ 9 Kasım'da resmi bir toplantıda Rusya'yı ima ederek, "İngiltere asla savaştan çekinmez ve başka devletler gibi savaştan kolay kolay vazgeçmez. Girişeceği muharebeyi yirmi sene devam ettirebilecek güçtedir" demekten kendini alamadı.⁷⁶ Beaconsfield aynı duygularla Kraliçe Victoria'ya şunları yazıyordu: "Rusya'nın tehditvari davranışı, şüphesiz olarak, onun ya İngiltere'nin gücü ve mukavemetini unutmamasından yada eski ruhun öldüğüne inandığından ortaya çıktı. Yakın zamanlarda Çar Alexander ileri gelenlere ve Moskova Meclisine bir nutkunda, eğer konferans başarısız olursa ve Babıali'den istediği garantileri elde edemezse Rusya'nın kesin olarak bağımsız hareket etmek için bir tavır alacağına ve resmi çağrılara karşılık vereceğine kani olduğunu söyleyerek Avrupa'da bir sansasyona neden oldu."⁷⁷

Başbakanın bu endişesi ve tepkisine rağmen İngiliz basın ve kamuoyu, Rus ultiyatomunu daha ziyade sakin bir şekilde karşıladı. Ateşkes barış görüşmeleri için zaman gerektireceğinde bunun İngiliz borsasına kazandıracığı düşünüldü. Muhafazakâr basın bile Türkiye'nin ateşkesi reddederek bir şey kazanamayacağını yazmaktaydı. Türk aleyhtarı radikal organlar ise Rus ultiyatomunu, Türklerin sadece kuvvetle yola geleceği düşüncesine malzeme yaptılar.⁷⁸

⁷⁴ E.Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VIII, s.25.

⁷⁵ G.E. Buckle, *Age*, s.86.

⁷⁶ Mahmud Celaleddin Paşa, *Age*, s.198.

⁷⁷ G.E. Buckle, *Age*, s.93.

⁷⁸ W.G. Wirthwein, *Age*, s.128.

Kuşkusuz; İngiltere'deki genel hissiyatın şekillenmesinde "Bulgar olayları"nın İngiliz halkı üzerindeki etkisinin ayrı bir yere sahip olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Elbette ki, Rus ultiimatının ortaya çıkardığı yeni durum, İngiltere hükümetini hareketsiz bırakamazdı. Rusya'nın tek başına hareket etmesi, İngiltere'nin doğudaki çıkarlarına yönelen açık bir tehlikeydi. Bu nedenle İngiliz hükümeti sorunun çözümünde önceliği alarak Rusya'nın amaçlarına engel olmak için 4 Kasım'da acilen toplandı ve önemli kararlar aldı.

Buna göre,⁷⁹ İngiliz hükümeti garantör devletlerin ve Babıali'nin iki temsilci ile katılacağı bir konferansın toplanmasını kabul ederek konferans görüşmeleri sırasında şu şartları teklif edecekti:

1-Osmanlı İmparatorluğunun bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü.

2-17 Eylül 1840 ve 3 Ağustos 1860 protokollerindeki gibi, devletlerin topraksal kazanımlar, şahsi nüfuz ve ticari ayrıcalıklar aramayacaklarını belirten bir deklârasyonun yayımlanması.

3-21 Eylülde Elliot tarafından Babıali'ye teklif edilen uzlaşma şartları.⁸⁰

İngiltere'nin 4 Kasım kararları diğer devletlerce de kabul edildi. Ancak devletlerden Osmanlı devleti ile Rusya'nın kararlar üzerinde bazı endişeleri vardı. Osmanlı hükümeti konu tartışıldığında "mesele, esas itibariyle bir iç mesele olduğundan, bazı yabancı müdahaleyi tesirli kılacak bir konferansın teşkil edilmesi, anlaşmalarla teminat altına alınmış olan hukukumuza aykırı olur. Diğer taraftan 'otonomi' denilen idari muhtariyet sistemi Osmanlı Devleti açısından büyük mahzurlar taşıdığından

⁷⁹ Paris, Roma, Berlin, Viyana, St. Petersburg ve İstanbul Elçilerine, 4 Kasım 1876, Doc.309, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.103.

⁸⁰ İngiltere'nin 21 Eylülde Babıali'ye sunduğu teklifler için bakınız: s.10. İngiliz hükümetinin almış olduğu bu karar Balkan krizinin çözümünde İngiltere'nin temel politikasını oluşturdu. Bu yönde Derby'nin İstanbul Konferansı'nda İngiltere'yi temsil edecek olan Salisbury'e gönderdiği mektup için bakınız: Derby'den Salisbury'e, 20 Kasım 1876, Doc. 373, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.132.

bunun kabul olunması caiz değildir” şeklinde bir cevap hazırlanarak İngiltere’ye bildirildi.⁸¹ Lord Derby, Babıali’yi “otonomi” konusunda temin etmeye çalıştı. Derby, Londra’daki Osmanlı Büyükelçisi Musurus Paşa’ya İngiltere’nin otonomi konusundaki düşüncesini şöyle açıkladı: “İngiltere hükümeti; Romanya ve Sırbistan’daki müesseseler gibi müesseselerin bu vilayetlerde (Bosna-Hersek, Bulgaristan) ihsan edilmesi teklifine karşıdır. Konferans için temelde ‘yerel veya idari otonomi’yle bölge halkına kendi yerel işlerinde bir dereceye kadar kontrol imkânı sağlayacak ve keyfi yönetim uygulamalarına karşı garantiler verecek bir yerel müesseseler sistemi anlaşılmalıdır. Tabi (vasal) bir devlet yaratma sorunu yoktur.”

Böylece, bir konferansın kaçınılmaz olduğunu gören Osmanlı Devleti kendisi için hiçbir devletin fedakârlık yapmayacağını anladı. Elliot’un belirttiği gibi “konferansın toplanmasına kesinlikle karar verilmiştir. Her devlet tarafından temsil edilen temsilciler, şu günlerde yerlerinden hareket edecekler. Osmanlı Devleti kabul etmese bile bu meclis yine toplanacaktır.”⁸² Bunun üzerine Babıali 18 Kasım’da İstanbul’da Konferansın toplanması teklifini kabul etti.⁸³

Rusya ise İngiltere’nin teklifini kabul etmesine rağmen Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerinden kolay kolay

⁸¹ Mahmud Celaleddin Paşa, *Age*, s.200.

⁸² Mahmud Celaleddin Paşa, *Age*, s.199.

⁸³ 18 Kasım’da Babıali’de toplanan danışma meclisinde genel görüş, esas itibarıyla devletin hukuk ve bağımsızlığına aykırı bazı kararlar alınır korkusuyla konferansın yapılmaması yönünde idi. Buna rağmen “madem ki bu maksadı gerçekleştirmenin mümkün olmayacağı ve nasılsa, ortaya çıkan meselelerin devletler arasında karara bağlanacağı anlaşılıyor, o halde, Osmanlı Devleti konferansın reddinde ederek, temsilci göndermeyecek olursa, Rusya’nın asıl gayesine uygun olarak, gıyabi bir hüküm çıkmasına kendisi sebebiyet vermiş olur ve işin sonunda müdafaa edilemeyecek kararları ister istemez kabul ve tasdik etmek için zorlayıcı dış baskılar vuku bulur; bilakis konferansın kabulü, Osmanlı Devleti açısından mahzurlu görülen idari muhtariyet sisteminin tasdikine bağlı olmayıp, bunu ve Osmanlı Devleti’in hukukuna zarar verecek bir husus ileri sürülürse, onu reddetmek ve çürütmek için, devletin her türlü müdafaa ve salahiyeti saklı tutulur. Hatta Lord Derby’nin tebligatı cümlesinden olmak üzere, Osmanlı Devleti açısından müzakere mevkiine konulacak idari düzenleme ile ilgili tedbirlerin de konferansta takdir edileceği ve hazırlanmakta olan Kanun-ı Esasi’nin elde bir müdafaa silahı olacağı ümit edilir ” denilerek “konferans önerisi kabul edildi.” Mahmud Celaleddin Paşa, *Age*, s.200.

vazgeçmedi. Rusya bir taraftan Baserabya'daki Kişnev'de ordularını toplayıp konferans öncesi devletler üzerinde baskı kurarak bundan avantaj elde etmeye çalışırken, diğer taraftan diplomatik atağa geçerek İngiltere'ye "Osmanlı toprak bütünlüğü" tabirinin konferans için bir şart olmaktan çıkarılmasını istedi.⁸⁴ Gorchakow'un bu Rus önerisi, Osmanlı Hristiyanlarını korumak bahanesiyle, 1860'da Suriye'de olduğu gibi Bulgaristan'ın işgali için düşünülmüştü. Ancak bu öneriye İngiltere'nin tepkisi sert oldu. Öyle ki Derby, Rusya'nın bu öneriyi konferansın temeli olarak tekrarlaması durumunda, bunun İngiltere hükümetinin konferanstan çekilmesine kesin olarak neden olacağını söyledi.⁸⁵

Sonuçta; İngiltere'nin 4 Kasımda önerdiği teklifler, büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki çıkarlarını karşı karşıya getiren Balkan krizinin yeni bir safhasını oluşturdu. Balkan krizinin bu safhasında, 23 Aralıkta toplanan İstanbul Konferansı da Büyük devletlerin çıkarlarını uzlaştıramadı. Aksine, İstanbul Konferansı Büyük devletlerin rekabetini ve çıkar mücadelesine neden olacak yeni gelişmelere zemin hazırladı. Bunun en yakın göstergesi ise 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı oldu. Böylece Bosna-Hersek ayaklanması ile başlayan Osmanlı-Sırp, Karadağ savaşlarıyla gelişen Balkan krizi, İngiltere'nin "Doğu Politikası" üzerinde önemli bir etki yapmakla beraber Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hazırlayan ve Avrupa düzeni ve kuvvetler dengesine yeni bir şekil veren şartları ortaya çıkarmıştır.

⁸⁴ Bakınız: Loftus'dan, Derby'e. 6 Kasım 1876. Doc.329, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.109.

⁸⁵ Derby'den Elliot'a. 7 Kasım 1876. Doc.336, **British Documents on Foreign Affairs**, c.3, s.111.